

[Publicacions](#) > [Col·lecció Recerques](#) >

Similituds i diferències: la immigració dels anys 60 a l'Hospitalet (Recerques; 1)

Similituds i diferències: la immigració dels anys 60 a l'Hospitalet / Clara Carme Parramon Homs.
Centre d'Estudis de l'Hospitalet, 2000. 240 p. ISBN: 84-922206-7-8.

- [Sumari. Presentació. Pròleg. Introducció](#)
- [1. El context històric i l'àmbit escollit](#)
- [2. El tema i l'univers d'estudi](#)
- [3. Disseny teòric i tècnic](#)
- [4. L'estructura de les poblacions](#)
- [5. Els nivells d'instrucció](#)
- [6. Sobre les parelles i les unitats domèstiques](#)
- [7. Categories socioprofessionals](#)
- [8. La distribució territorial en el marc de l'evolució urbanística de l'Hospitalet](#)
- [9. Conclusions generals](#)
- [Bibliografia. Relació de taules, gràfics i plànols](#)
- [Annex](#)

**Similituds i diferències.
La immigració dels anys 60 a l'Hospitalet**

CLARA CARME PARRAMON HOMS

CENTRE D'ESTUDIS
DE L'HOSPITALET

Similituds i diferències.

La immigració dels anys 60 a L'Hospitalet

CLARA CARME PARRAMON HOMS

Similituds i diferències.

La immigració dels anys 60 a l'Hospitalet

CLARA CARME PARRAMON HOMS

Edició Centre d'Estudis de l'Hospitalet
Major, 54, 1r 08901 L'Hospitalet
Telèfon 93 338 60 91 Telèfon/Fax 93 261 24 90
www.catalonia.net/celh
celh@catalonia.net

Equip d'edició Mercè Artigas, Rosa Guinart i Montserrat Perelló, del CEL'H.

Correcció lingüística Assumpta Manzanares, del CEL'H.
Pel que fa a l'ús dels articles en majúscules s'ha respectat la voluntat de l'autora.

Agraïments Agraïm especialment el suport i la col·laboració
de la Secció de Cartografia i del Departament d'Estudis de l'Ajuntament de l'Hospitalet;
d'en Josep Serra, cap dels Serveis d'Estudis Territorials
de la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana;
a l'empresa Ardisa i a les seves treballadores;
i a la Pili Mujico i en Carlos Larrosa
i al professorat i alumnat de l'IES Pedraforca.

Aportacions Aquest primer número de la col·lecció Recerques ha obtingut suport econòmic
del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana
del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya
en conveni amb la Caixa de Catalunya,
i de la Fundació Jaume Bofill.

Fotografia coberta Bloc d'habitatges del barri de Bellvitge.
✱ Albert Guinart i Rosa Guinart, CEL'H. 2000.

Disseny gràfic Laberint, imatge i comunicació SL

Dipòsit legal B-19.779-2000

ISBN 84-922206-7-8

A la meva germana Mercè

Sumari

PRESENTACIÓ	9
PRÒLEG	11
INTRODUCCIÓ	15
1. EL CONTEXT HISTÒRIC I L'ÀMBIT ESCOLLIT	21
1.1. Les migracions dels anys seixanta i el seu context general	21
1.2. Un àmbit territorial ben representatiu: L'Hospitalet de Llobregat	25
2. EL TEMA I L'UNIVERS D'ESTUDI	33
2.1. Cap a la delimitació de l'objecte d'estudi	33
2.2. Les idees generals que guien una investigació en dues fases	42
2.3. Les cinc procedències escollides: Andalusia, Aragó, Castella-Lleó, Extremadura i Galícia	46
3. DISSENY TEÒRIC I TÈCNIC	51
3.1. Alguns supòsits previs	51
3.2. Sobre el tractament de les dades del Cens de Població	55
4. L'ESTRUCTURA DE LES POBLACIONS	61
4.1. La distribució de les edats de les dones i els homes	61
4.2. Més consideracions sobre l'estructura per sexes	66
4.3. Condicions de partida diverses: breus apunts	68
5. ELS NIVELLS D'INSTRUCCIÓ	75
5.1. L'accés als estudis de les dones i els homes	75
5.2. Els nivells d'instrucció segons grups d'edat i sexe	79
5.3. Els aspectes més significatius	83
5.4. Comentaris sobre els nivells d'instrucció de la població de L'Hospitalet	85
5.5. El coneixement del català	87
6. SOBRE LES PARELLES I LES UNITATS DOMÈSTIQUES	97
6.1. Anotacions sobre l'estat civil	98
6.2. Nivells d'endogàmia i d'exogàmia	99
6.3. Composició de les unitats domèstiques i relacions de parentiu	104
7. CATEGORIES SOCIOPROFSSIONALS	109
7.1. Consideracions prèvies	109
7.2. Les relacions amb l'activitat productiva	111
7.2.1. Les persones en atur	113
7.3. Els sectors de producció i les branques d'activitat	116
7.4. Els diferents tipus de relacions laborals	120
7.5. Les ocupacions laborals i professionals	125
7.6. Relacions laborals i activitat professional	129
7.7. Dades de L'Hospitalet sobre les categories socioprofessionals	133
7.8. Conclusions en relació a les categories socioprofessionals	137

8. LA DISTRIBUCIÓ TERRITORIAL EN EL MARC DE L'EVOLUCIÓ URBANÍSTICA DE L'HOSPITALET	147
8.1. Sobre la presentació de les dades	147
8.2. La distribució territorial comparada dels cinc col·lectius estudiats	150
8.2.1. Sobre la representativitat de l'univers d'estudi en la seva distribució territorial	152
8.3. La concentració territorial de cada origen	157
8.3.1. Interètnicitat i densitat en el poblament de l'univers d'estudi	160
9. CONCLUSIONS GENERALS	165
9.1. Estratègies diverses: algunes idees	173
BIBLIOGRAFIA	181
RELACIÓ DE TAULES, GRÀFIQUES I PLÀNOLS	189
ANNEX	193

9. Conclusions generals

La recerca duta a terme sobre les característiques generals dels 5 col·lectius escollits permet establir unes bases suficientment consistents com perquè es pugui considerar fructífera la línia d'investigació encetada i sigui plausible plantejar-se'n la continuïtat.

D'una banda, els resultats de l'anàlisi comparativa d'aquelles característiques constitueixen un valuós punt de partida per estudiar en profunditat els processos d'integració en la societat catalana protagonitzats pels col·lectius nascuts a Andalusia, Aragó, Castella-Lleó, Extremadura i Galícia; és a dir, una part ben representativa de la immigració dels anys seixanta i primers setanta, que avui resideix a L'Hospitalet de Llobregat. No ha estat en va que el factor origen s'hagi considerat rellevant en la definició de la condició de migrant, en contra de definir-lo per defecte o, el que és el mateix, en base al fet de no haver nascut a Catalunya. Aquest tractament no homogeneïtzant ha fet visible unes determinades diferències entre els 5 col·lectius estudiats.

D'altra banda, aquestes diferències s'erigeixen com a guia per desenvolupar hipòtesis sobre estratègies diverses d'adaptació a Catalunya, tot interrelacionant els factors socials i d'altres de culturals. En aquest sentit, una orientació general d'indubtable utilitat per a la continuïtat de la investigació ha estat conèixer en quins graus les diferències afecten uns orígens o uns altres.

Cal insistir que l'aproximació al tema d'estudi a partir de dades quantitatives provinents de l'últim cens de població, en línies generals ha posat de manifest que contingents majoritaris dels col·lectius estudiats presenten un seguit de trets comuns, que resumeixo més endavant, independentment de l'origen de cadascun. Aquest fet és conseqüència tant de les característiques socioeconòmiques que eren pròpies de gran part de les poblacions que integraren els moviments migratoris dels anys seixanta com de les condicions del mercat de treball al qual accediren, la vida urbana i les ofertes concretes d'assentament, és a dir, dels recursos bàsics que estaven, i

han anat estant, a l'abast dels grups migrants en el seu nou espai de vida.

Així mateix, aquest conjunt de macrofactors es donaven en el marc de l'implacable i exclouent nacionalisme espanyolista i del discurs del nacionalcatolicisme en què el règim franquista cercava la legitimitació. Es tractava d'un context socioeconòmic, polític i cultural que relegava en gran mesura el pes que tant les condicions de partida més singulars dels grups migrants com la mateixa diversitat dels seus itineraris i les seves experiències migratòries haguessin pogut tenir en configurar distintament els diferents processos d'integració.

Tanmateix, la innegable potència homogeneïtzadora d'aquells factors estructurals confereix, en la meua manera de veure, un singular interès als aspectes que la variable procedència discrimina diversament entre sectors minoritaris dels 5 col·lectius estudiats.

Així, si abastem un període d'arribada per primera vegada a Catalunya de 15 anys —que es tradueix en què, quan es van recollir les dades explotades en aquesta investigació, fes entre aproximadament 15 i 30 anys d'aquell esdeveniment—, els 5 grups estudiats presenten un seguit de trets comuns que, amb intensitats diferents, es posen de manifest en relació a totes les variables analitzades. Es tracta de característiques que, de forma genèrica, corresponen a les dels sectors majoritaris de la població de L'Hospitalet; i, parlant amb més precisió, tendeixen a ser característiques més representatives de la situació de les generacions adultes de la ciutat, fet que es deriva de les delimitacions establertes a l'hora de definir el tema d'aquesta investigació.

A grans pinzellades, es podria dir que es tracta d'un univers d'estudi assentat als barris de L'Hospitalet que més es van poblar amb les migracions dels anys seixanta, constituït per famílies nuclears que formen unitats domèstiques, els homes i les dones de les quals, en casar-se, tendiren a fer-ho amb persones de la seva mateixa comunitat autònoma d'origen; un univers d'estudi integrat majoritàriament per perso-

nes adultes amb molt pocs estudis i laboralment actives, els homes, treballadors industrials i, les dones, mestresses de casa. De fet, són generalitats ben conegudes¹. Tanmateix, una anàlisi més precisa de les dades al respecte ha permès una aproximació, matisada i contextualitzada, a les característiques que comparteixen les poblacions estudiades, i també a la seva realitat sexuada.

Tal com he analitzat amb detall, els 5 col·lectius es troben majoritàriament constituïts per poblacions plenament adultes que havien accedit molt poc o gens a l'escola i que, per tant, presenten uns nivells d'estudis precaris o inexistents. Els contingents de persones velles són notables i les generacions joves tenen una reduïda representació. El fort contrast entre els nivells d'instrucció de les persones joves i les velles fa molt palès l'efecte que, en aquell context històric, tenia l'edat en relació a l'accés als estudis. Tot i així, la major part de les generacions joves no accedeixen als estudis universitaris, circumstància derivada sobretot de la seva pertinença majoritària a classes socials baixes.

Aquell efecte de l'edat en els nivells d'instrucció reglada travessa tot l'univers d'estudi, alhora que entre les generacions femenines més joves contribueix que desaparegui la discriminació que per a les dones adultes i velles es fa palesa quan se'n compara l'accés als estudis amb el dels homòlegs masculins.

A tots 5 col·lectius els grups d'edat més plens es concentren entre els 35 i els 54 anys. Tant pel que fa als homes com a les dones, la meitat o més de cadascuna de les 5 poblacions estudiades es troba en aquesta franja d'edat. A partir dels 50 anys les persones tendeixen en major mesura a no tenir cap estudi, i fins als 49 anys és més comú tenir estudis primaris, tot i que no deixen de ser notables —més entre els homes que entre les dones— els sectors que van completar l'escolarització obligatòria. Aquestes generacions adultes tenen un coneixement de la llengua catalana majoritàriament circumscribit a la comprensió oral. Són sectors molt minoritaris

els que la parlen, la llegeixen o l'escriuen, i a partir dels 50 anys ja són considerables els efectius que simplement no entenen el català.

Es tracta, doncs, de poblacions castellanoparlants entre les quals es posa clarament de manifest la incidència dels nivells d'instrucció en el coneixement del català de manera que són els contingents més joves, i entre ells els que tenen més estudis, els que el saben parlar, llegir i escriure. Tanmateix, d'aquest fet no es pot deduir mecànicament que aquests sectors siguin catalanoparlants, ja que a L'Hospitalet l'ús del català és molt restringit, sobretot en els barris que es van poblar densament arran de les migracions objecte d'estudi, els barris on resideixen majoritàriament els 5 col·lectius estudiats.

És interessant remarcar que les diferències que les poblacions femenines mostren respecte a les masculines en l'accés als estudis en general són menors quan es tracta dels nivells de coneixement de la llengua catalana.

També s'ha constatat que la immensa majoria d'homes i dones de l'univers d'estudi són casats i casades, i comparteixen residència amb 1 o 2 fills o filles. Les unitats domèstiques es troben integrades, doncs, per 3 o 4 membres, que conformen famílies nuclears on és molt poc freqüent la presència d'altres parents. Tanmateix, no es pot considerar que la família extensa sigui una institució desapareguda, ja que és freqüent l'existència de relacions estables i prestacions de serveis entre famílies nuclears emparentades entre elles i residents en unitats domèstiques independents.

La majoria, tant d'homes com de dones es troben aparellats amb persones del mateix origen; i les dades quantitatives permeten precisar que l'endogàmia ètnica es focalitza en relació a la mateixa província de naixement.

En les situacions d'exogàmia, les persones dels 5 col·lectius formaren parella, en primera instància, amb homes o dones nascuts a Andalusia i

Catalunya. Aquest fet podria suggerir certes preferències en l'aparellament exogàmic, possibilitat que s'haurà de contrastar en un futur. Tanmateix, en cas que es confirmés així, probablement s'explicaria més per les opcions més a l'abast a l'espai de vida que per possibles tipus específics d'estratègies en aquest terreny. De tota manera, tant pel que fa a les majoritàries proporcions d'endogàmia en relació a la comunitat autònoma de procedència —majoria que no sempre abasta la meitat de cada col·lectiu— com als mateixos aparellaments exogàmics, els 5 col·lectius estudiats no presenten, en principi, regularitats tan àmpliament compartides, com en el cas dels aspectes anteriorment abordats.

En canvi, quan es comparen les situacions socioprofessionals, es tornen a posar en relleu els trets comuns. Tanmateix, són sobretot generalitzables a les poblacions masculines, ja que en aquest tema els registres de població es caracteritzen per una visió androcèntrica del concepte treball alhora que no contemplen les relacions laborals submergides. Les conseqüències que es deriven d'aquests criteris són, si més no, impactants, perquè només són aplicables a un 34% de les dones de cadascun dels 5 col·lectius. La categoria «mestressa de casa», sobretot, exclou dels indicadors que configuren les relacions de les persones amb el treball, al 66% restant de les poblacions femenines i la situació socio-professional de la gran majoria de dones es torna invisible.

Els homes de totes 5 procedències són majoritàriament treballadors industrials dels rams del metall i la construcció, amb un clar predomini de les relacions laborals assalariades en què el règim contractual fix és majoritari. Aquest repertori de condicions, de què participen més de dos terços de les 5 poblacions masculines, correspon a un tipus d'organització del sistema capitalista que està deixant de ser la dominant, però que s'ajusta precisament a les característiques de les transformacions econòmiques que van propiciar les migracions dels anys seixanta. També es tracta d'unes situacions laborals que, en la conjuntura econòmica relativament

expansionista dels anys noranta, tendeixen a veure's poc afectades per les bosses d'atur. Són els sectors més joves els més exclosos del mercat de treball, independentment dels nivells d'instrucció.

Les transformacions estructurals del mercat de treball afecten més les generacions joves i es manifesten en dos sentits. D'una banda, augmenten els contractes eventuais entre els assalariats, tot i que aquesta última situació laboral continuï sent prominent. I de l'altra, es terciaritzen les ocupacions de manera que les proporcions de treballadors industrials disminueixen alhora que es diversifiquen els tipus d'ocupacions (hostaleria, serveis administratius, comerç) i es constata un augment relatiu de les relacions laborals no assalariades.

Tot i així, entre les generacions joves i molt joves, el treball per compte propi apareix com a opció minoritària d'integració al mercat de treball, que no deixa de ser notable en relació a les activitats relacionades amb el comerç i els poquíssims directius. Els empleats dels serveis administratius no ho fan pel seu compte ni pràcticament tampoc la molt reduïda representació de tècnics i professionals. Ambdós tipus d'ocupacions tendeixen a agrupar els homes amb graus mitjans o alts d'instrucció i de coneixement del català.

Les formes d'integració al mercat de treball d'aquell 34% de dones que discriminen els barems de l'activitat productiva basats en el quefer dels homes, presenten determinades especificitats en relació al que he dit per a les poblacions masculines. D'una banda, la terciarització de les ocupacions es troba més estesa, i són preponderants els treballs a l'hostaleria i altres serveis, però també destaquen els relatius als serveis administratius i el comerç. L'activitat femenina en el sector secundari se circumscriu en major mesura a les indústries tèxtils i de manufactura del metall. D'altra banda, tant si les dones són joves com si són grans, els graus d'eventualitat laboral són molt notables i afecten totes les ocupacions, i les proporcions d'atur també són relativament superiors a les dels homes. El treball per

compte propi és una estratègia menys mobilitzada per les poblacions femenines, i quan hi opten ho fan a edats relativament més avançades que els homes.

Finalment, pel que fa a l'assentament al territori, el 22% que els 5 col·lectius estudiats representen respecte al conjunt de la població de L'Hospitalet es distribueix a bastament per tot el municipi. Això no treu que se'n constatin unes majors proporcions a l'hora de residir als barris més nous. Arran de la segona onada migratòria d'aquest segle, els barris de la ciutat ja configurats com a tals (El Centre, Santa Eulàlia, Collblanc i La Torrassa) van experimentar un gran augment de població; però la magnitud dels fluxos migratoris fou tal que no sols es van poblar densament barris que fins aleshores presentaven un poblament bastant dispers (La Florida, Pubilla Cases i Sanfeliu) sinó que literalment se'n construïren d'altres (Bellvitge, Can Serra i El Gornal). És en aquests últims 6 barris on l'univers d'estudi assoleix un pes molt notable. En definitiva, L'Hospitalet és un dels municipis de Catalunya on, al llarg i ample del territori, la multiculturalitat caracteritza amb més intensitat les relacions quotidianes entre les persones.

Tanmateix sembla que es podrien hipotetitzar unes certes preferències per determinats barris de la ciutat, segons que es tracti d'unes procedències o d'unes altres. A l'hora d'aprofundir en aquesta línia, seria destacable el fet que notables efectius dels orígens aragonès, castellanoleonès i gallec resideixin al barri de Santa Eulàlia, que és precisament un dels territoris d'urbanització relativament antiga. Aquest assentament dibuixa determinades zones de poblament concentrat que es configuren com els espais del municipi on més interrelació es dona entre aquests 3 col·lectius. D'altra banda, el col·lectiu castellanoleonès també organitza múltiples nuclis d'assentament concentrat a Bellvitge, en els quals comparteix espai amb uns o d'altres dels 4 col·lectius restants; es tracta del barri on resideix el major nombre d'efectius d'aquesta procedència, que també té contingents importants a Can Serra. Pel que fa al col·lectiu gallec, a més de Santa Eulàlia,

també combina representativitat notable i focus de poblament dens al barri de La Florida, on la presència de dones i homes nascuts a Andalusia i Extremadura és destacada.

D'altra banda, és als barris de Sanfeliu, Can Serra i La Florida on, a més de residir-hi en proporcions altes, els col·lectius d'origen andalús i extremeny organitzen zones d'assentament concentrat que sovint comparteixen densament i entre les quals, al barri de Can Serra, destaquen en nombre les de l'origen extremeny. Cal precisar que als nuclis de Can Serra on s'agrupen sectors d'aquestes dues procedències sovint coincideixen amb efectius de poblament concentrat de l'origen castellanoleonès.

En línies generals i continuant l'exposició a títol hipotètic, es podria plantejar que, si es té en compte el conjunt del territori municipal, la distribució comparada dels 5 col·lectius apuntaria cap al supòsit que el col·lectiu d'origen aragonès seria qui repartiria els seus efectius de manera més equitativa entre els diferents barris, tendència de la qual també participaria, encara que en menor mesura, el col·lectiu d'origen gallec; en aquest cas, sembla que es podria suggerir un cert grau d'agrupament residencial per barris. El col·lectiu procedent de Castella-Lleó mostraria un repartiment per barris més desigual que el dels dos orígens ja esmentats al mateix temps que presentaria una tendència, aparentment notable, a concentrar-se en alguns dels barris on resideix en major nombre. Aquesta característica també la compartiria el col·lectiu d'origen extremeny, que, juntament amb el nascut a Andalusia, serien els que distribuïrien els seus efectius per barris de manera més irregular. Pel que fa al col·lectiu d'origen andalús podria ser probable que no mostrés, comparativament parlant, una tendència remarcable a organitzar densament els seus nombrosos efectius en els diferents barris.

Si obrim la porta de les 28.507 unitats domèstiques diversament distribuïdes pel terme municipal en què conviuen les dones i els homes de l'univers d'estudi, constatarem que, quan es troben aparellades i apa-

rellats amb una persona de la mateixa comunitat autònoma de procedència, les proporcions dels diversos orígens es barregen distintament.

Les dades de què dispo de moment sembla que suggeririen que el col·lectiu procedent de l'Aragó optaria majoritàriament per aparellar-se amb persones d'altres orígens i diversificaria molt el ventall de preferències. De tota manera, seria probable que mostrés una certa proclivitat cap les persones nascudes a Catalunya i Andalusia, i també en menor proporció a Castella-Lleó, i repartiria, de forma menys significativa, la resta de les seves preferències. L'aparellament exogàmic, però, no supera en cap cas el nombre de parelles en les quals ambdós membres procedeixen de l'Aragó. Son quasi un terç les parelles nascudes a l'Aragó, respecte a les quals es pot, per tant, parlar d'endogàmia en relació a la comunitat autònoma de procedència, i aquesta elecció majoritàriament suposa compartir també província de naixement.

En canvi, el col·lectiu d'origen andalús se situaria a l'extrem contrari: és el que presenta majors proporcions d'aparellament endogàmic, tot i que és el que l'aplica amb més varietat perquè, encara que en la majoria de parelles ambdós membres hagin nascut a la mateixa província, també és el col·lectiu entre el qual és notable l'aparellament interprovincial en relació a la regió andalusa. La distribució de les xifres d'exogàmia de l'origen andalús situa, en primer lloc, les parelles en què l'altre/a membre va néixer a Catalunya, i en força menor mesura apareixen els aparellaments amb persones originàries d'Extremadura.

D'altra banda, el col·lectiu procedent d'Extremadura seria el que té més persones aparellades amb dones i homes nascuts a Andalusia. Es tracta de l'origen en el qual les proporcions d'exogàmia apareixen més focalitzades. L'aparellament amb persones nascudes a Catalunya apareix com a segona proporció, i un segment encara significatiu forma parella amb persones procedents de Castella-Lleó. De fet, i segons les dades de què dispo, l'endogàmia i l'e-

xogàmia dividrien pràcticament per la meitat els efectius d'origen extremeny. La lleu majoria de parelles endogàmiques també presenta un determinat tipus de focalització, ja que la quasi totalitat de parelles són nascudes a la mateixa província d'origen.

Aquesta elecció sembla que seria la que de forma absolutament majoritària haguessin practicat les parelles endogàmiques d'origen gallec, opció que, tot i que abasta més de la meitat de les dones i els homes nascuts a Galícia, deixa un ampli marge a l'aparellament exogàmic. En aquest tipus d'aparellament, es podria suggerir que l'origen gallec no tendiria a cap preferència gaire remarcada sinó que repartiria força les seves eleccions entre les persones nascudes a Andalusia, Catalunya i Castella-Lleó; i, en principi, serien menys nombrosos els aparellaments amb persones de les altres procedències.

Per acabar, cal indicar, i també a nivell hipotètic, que en relació a les persones procedents de Castella-Lleó seria pressuposable que s'haguessin inclinat més per aparellar-se amb persones d'altres orígens, i amb preferència perquè l'altre membre de la parella hagués nascut a Andalusia en primer lloc, però també a Catalunya i Galícia i relativament menys a la resta de comunitats autònomes, tot i que en cap cas, sembla que es posin de manifest predileccions gaire destacades. Això no treu que el nombre de parelles endogàmiques d'origen castellano-lleonès sigui considerable, i es tracta majoritàriament d'endogàmia de província, encara que també és notable la interprovincial, que abraça el conjunt de la comunitat autònoma d'origen.

Les majors proporcions d'exogàmia que mostra sobretot el col·lectiu d'origen aragonès, però també el d'origen castellanoleonès podrien suggerir que la solteria a l'arribada a Catalunya hagués estat una característica més compartida per aquests dos col·lectius que pels altres tres. Tanmateix no estem davant d'una hipòtesi consistent, perquè fou el col·lectiu d'origen gallec, amb majoria d'aparellaments endogàmics, el que havia compartit aquella

característica amb el col·lectiu procedent de Castella-Lleó. És a dir, van ser més les persones que emigraren solteres des de Galícia i Castella-Lleó. Estem parlant de segments minoritaris del conjunt dels homes i les dones que integraven aquells fluxos migratoris, però no deixa de ser una característica més pròpia d'aquestes dues procedències que de les altres aquí estudiades.

Els orígens gallec i castellano-lleonès es troben avui integrats per unes generacions centrals relativament més plenes, entre les quals predominen les dones, sobretot en el cas de l'origen gallec. Al mateix temps, els grups de persones velles i més joves són menys nombrosos que entre les altres tres procedències. D'aquests fets es deriva que l'emigració gallega i la castellanolleonesa tendiren a ser protagonitzades per un major nombre de dones joves, en primer lloc, però també d'homes joves. La probabilitat que això comportés majors proporcions de solteria es contrasta positivament, si més no pel que fa a les dones, ja que van ser més les dones procedents de Galícia i Castella-Lleó que arribaren a Catalunya sense haver contret les primeres núpcies.

De les diferències en les estructures d'edat entre els diversos col·lectius s'infereix, d'altra banda, que l'emigració andalusa i extremeña afectà principalment un ventall ampli d'edats, tot configurant-se fluxos migratoris en què el component familiar degué ser relativament més notable que entre els orígens gallec i castellano-lleonès. El col·lectiu procedent de l'Aragó tendeix a compartir aquestes característiques, però és remarcable el major nombre relatiu de persones en la generació que avui es reparteix als 40 anys, persones que emigraren en edats ben joves, sobretot pel que fa a les dones.

Els marges de variabilitat que presenten les estructures d'edats i sexes dels 5 grups subjectes d'aquesta investigació tenen a veure amb els graus en què han accedit a diversos nivells d'instrucció. No pretenc donar a entendre que l'edat es configura com a l'únic factor que intervé en les distribucions dels efectius de cada procedència en uns tipus o uns

altres d'estudis, precisament pels graus en què difereixen aquelles distribucions, sobretot en els nivells més baixos. Però això no treu, que per a tot l'univers d'estudi s'hagi contrastat positivament que a mesura que augmenta l'edat de les persones, tendeixen a tenir menys estudis alhora que, en el marc d'aquesta correlació, les dones adultes i velles tenen menys estudis que els seus homòlegs masculins.

Així doncs, els col·lectius d'origen extremeny i andalus són els que menys han accedit als estudis a totes les edats. Aquest fet adquireix especial rellevància en els nivells d'instrucció més baixos, que són precisament on s'agrupen els majors contingents de l'univers d'estudi. Es tracta, però, d'un tret que continua vigent en els nivells superiors d'estudis, encara que en aquests casos les diferències entre orígens passen a ser insignificants.

Per contra, els col·lectius procedents de Castella-Lleó i Aragó se situen a l'altre extrem, i són els que tenen més efectius a cada nivell d'instrucció reglada, des dels estudis primaris i fins als títols universitaris superiors a tots els grups d'edat.

Al seu torn, el col·lectiu d'origen gallec acostuma a ocupar una posició intermèdia, però mostra una tendència a trobar-se més proper als nivells d'instrucció dels col·lectius de procedència castellano-lleonesa i aragonesa, sobretot quan les diferències entre els extrems són més notables, és a dir, en els nivells d'estudis més baixos.

Les distribucions de les poblacions masculines entre els diversos nivells d'instrucció s'ajusten amb precisió a les que presenten els totals de l'univers d'estudi a què m'acabo de referir. I en el marc del menor accés generalitzat de les dones als estudis, les poblacions femenines, d'una banda, tendeixen a organitzar-se de forma similar pel que fa a l'ordre en què, de més a menys, els efectius totals de les diferents procedències accedeixen als nivells d'instrucció. Però, d'altra banda, en relació concretament als graus de desequilibri que a cada nivell d'instrucció presenten les dones respecte als homes del seu

mateix origen, crida l'atenció que les dones nascudes a l'Aragó acostumin a presentar majors desequilibris relatius respecte als homes del mateix origen i que, en canvi, les dones procedents d'Extremadura —el col·lectiu que té menys estudis— mostrin la tendència inversa, per posar els dos exemples més ressaltants.

Pel què fa concretament al coneixement de la llengua catalana, és innegable que el fet de tenir més o menys estudis, amb la incidència que l'edat té en aquest tema, influeix en què s'hagi adquirit un domini del català o un altre. No obstant això, la situació del col·lectiu procedent de Castella-Lleó és la que més obliga a ponderar el pes relatiu d'aquesta hipòtesi, i això obre portes a la presència d'altres factors.

Així mateix, i excepció feta dels remarcables desequilibris entre sexes en els casos dels orígens andalus i extremeny pel que fa a la comprensió del català, també qüestiona la hipòtesi el fet que les diferències entre els homes i les dones de la resta d'orígens no són pas tan notables com les que apareixen respecte als estudis en general. Es tracta, doncs, d'anomalies referides a aquella hipòtesi, que obliguen a matisar-ne el domini.

Si ens referim al conjunt de cada col·lectiu, l'origen aragonès, d'un cantó, i els orígens extremeny i andalus, de l'altre, són els que tenen més i menys coneixement de català, respectivament; cal destacar la manifesta superioritat de l'origen aragonès en aquest tema, en relació als altres 4 col·lectius. De tota manera i a diferència del que es constata en els nivells d'instrucció general, és el col·lectiu procedent de Galícia el que segueix el d'Aragó en quant al coneixement del català. Pel que fa a no entendre el català, l'origen gallec se situa clarament a la banda baixa, només precedit per l'origen aragonès. En canvi, el col·lectiu nascut a Castella-Lleó, tot i que presenta majors nivells d'estudis que el procedent de Galícia, entén i parla menys el català que aquest col·lectiu. A l'hora de llegir i escriure en català, ambdós col·lectius se situen igual.

Les variables relacionades amb l'accés a uns tipus d'estudis o uns altres contribueixen a configurar la diversitat de situacions socioprofessionals que concreten les relacions de les persones amb el treball. Tanmateix, els actuals canvis estructurals del sistema productiu trenquen, en part, algun dels tipus clàssics d'associacions. I, així, les titulacions universitàries i els màxims coneixements de català poden acompanyar situacions professionals tan disparcs com certes ocupacions de les millor remunerades del mercat de treball o com les formes més precàries de treball assalariat. De tota manera, en aquest terreny, hi ha tendències que es confirmen com el fet que els col·lectius amb relativament menys estudis que la resta siguin els que més es troben afectats per l'eventualitat en el treball assalariat, tant masculí com femení. Aquest és el cas dels orígens extremeny i andalus. Entre els homes, la precarietat laboral és més intensa en la indústria (no corresponent sempre a les branques productives en què més estan ocupats), l'hostaleria i altres serveis, i entre els professionals i els tècnics. Pel que fa a les dones d'aquestes mateixes procedències, el treball eventual apareix a totes les branques de producció en el marc de la major precarietat laboral que caracteritza el treball assalariat de les 5 poblacions femenines.

Els orígens extremeny i andalus també són els grups que ocupen més llocs de treball al sector secundari, pel que fa als homes, i la població masculina d'origen extremeny és la que més treballa a la construcció. De fet, les proporcions en què les diferents poblacions masculines treballen al ram de la construcció tenen un pes relatiu considerable en els graus menors de terciarització de les seves activitats productives. Les dones d'origen andalus i extremeny es troben, com les dels altres col·lectius, majoritàriament ocupades al terciari, però en menor mesura que la resta, ja que són les que més treballen en la indústria comparativament parlant.

En canvi, els homes i les dones d'origen castellano-lleonès i aragonès són els i les que més gaudeixen de contractes fixos en totes les ocupacions alhora que

participen més de l'actual tendència a la terciarització del mercat de treball, també pel que fa a les seves poblacions masculines, que són les que menys treballen en la indústria. Aquesta tendència a la terciarització masculina ve indicada, d'una banda, per la major proporció de llocs de treball a totes les branques dels serveis, dels quals sobresurt el ram del transport i, en relació als procedents de l'Aragó, també el treball al comerç; d'altra banda, es tracta dels orígens que més estan ocupats als serveis administratius.

Per acabar, les proporcions de terciarització de les activitats productives del col·lectiu d'origen gallec són més properes a les dels col·lectius nascuts a Castella-Lleó i l'Aragó. I també es tracta dels orígens amb els quals comparteix les menors quotes de treball eventual. Al mateix temps, però, presenta similituds amb les procedències extremenya i andalusa pel que fa a les menors proporcions de contractes fixos. Aquesta aparent contradicció s'explica perquè els homes i les dones d'origen gallec són els que més tendeixen a establir-se pel seu compte. Les franges minoritàries de les poblacions masculines i femenines d'origen gallec que desenvolupen formes de treball autònom ho fan al ram de l'hostaleria i altres serveis, i és també notable la dedicació de les dones al comerç i dels homes a les activitats relacionades amb la indústria.

El col·lectiu d'origen aragonès també opta en certa mesura per establir-se pel seu compte, sobretot en el ram del comerç, cosa que fa que es desmarqui en aquest tipus de relació laboral de l'origen castellanolleonès, que mostra una major inclinació a les relacions laborals assalariades; aquesta tendència és menys palesa entre les dones d'aquesta procedència. Els homes dels orígens castellanolleonès i andalús opten en proporcions similars al treball autònom, i són els d'origen extremeny els que menys hi tendeixen, tret compartit per les dones d'aquest origen i les nascudes a Andalusia.

En definitiva, es tracta d'un seguit d'aspectes en relació als quals es detecten certs graus de diversi-

tat entre sectors minoritaris de cada procedència. És a dir, tot prenent com a referent els nivells d'intensitat amb què els homes i les dones dels 5 orígens estudiats comparteixen un seguit de característiques generals es posen també de manifest certes diferències en relació a totes les variables, de manera que s'obren camins per reflexionar sobre possibles graus de diversitat en les estratègies que els diferents col·lectius han desenvolupat en les formes d'integració a Catalunya.

9.1. ESTRATÈGIES DIVERSES: ALGUNES IDEES

En el segon capítol he explicat les hipòtesis generals que varen guiar el plantejament de la línia d'investigació iniciada amb aquesta recerca. I aquestes hipòtesis es poden resumir dient que les diferents condicions de les societats d'origen haurien d'haver configurat els bagatges de recursos diversos que els col·lectius immigrants haurien mobilitzat i mobilitzen distintament en funció, tant de les condicions generals i canviants de la societat catalana com de les diferents condicions més concretes en què tingueren lloc els seus processos d'inserció al nou entorn social i cultural, i també de les dinàmiques socials que se n'han anat derivant. En el marc del context econòmic i polític més general, la interrelació entre aquest conjunt de factors hauria de permetre definir i explicar els graus de singularitat que presenten els processos d'integració i adaptació dels 5 col·lectius estudiats. La recerca duta a terme fins aquí ha permès detectar certs graus de diversitat en relació a determinades característiques generals de les 5 poblacions escollides, i aquest primer nivell de coneixement orienta sobre el desenvolupament que requereixen aquelles hipòtesis generals.

En un futur, serà rellevant conèixer la incidència que la cultura i els bagatges relacionats amb l'origen tenen en els processos d'integració, ja que en aquest estadi de la investigació es pot considerar que sobre diversos elements relacionats amb la classe social es disposa de molta més informació consistent que sobre d'altres factors que poden diversificar en major o menor mesura les estratègies dels col·lectius immigrants.

En aquest apartat final resumiré les idees de major interès que es desprenen d'aquesta primera fase de la investigació i que, com he dit, representen certs nivells de precisió en relació al marc hipotètic inicial.

Una de les afirmacions generals més significatives que es poden fer sense ambigüitats es que es tracta de col·lectius socialment integrats en el marc de

la divisió de classes inherent al sistema social. És una constatació que es pot fer en relació a àmbits ben diferents. El tipus d'assentament i habitatge, la composició de les unitats domèstiques o les situacions laborals, per posar exemples contrastats, no presenten pas trets que configurin situacions d'exclusió social ni d'autoexclusió. Això no treu que L'Hospitalet es configuri com a territori perifèric respecte al centre del sistema urbà del qual forma part i que presenti components de segregació lingüística al mateix temps que al municipi la qualitat dels habitatges no és pas homogènia, per posar dos exemples que poden comportar certs graus de marginació. O, contemplant un altre tema, la distinta participació de les poblacions estudiades en les noves tendències del mercat de treball pot suposar també que en el terreny socioprofessional es donin situacions de certa marginació social: l'eventualitat laboral i, de vegades, el tipus de terciarització de les ocupacions poden ser-ne exponents.

Parlar de col·lectius socialment integrats tampoc implica que en d'altres aspectes les pautes de conducta no presentin certes especificitats respecte als patrons dominants. Així, el fet que es practiquin pautes de residència postnupcial que propicien la generalització de famílies nuclears, es combina amb l'existència d'intenses relacions de parentiu més extenses, molt importants, en la meua manera de veure, en relació a molts aspectes de la vida social, tot i que als estudis sobre aquests temes no se'ls dediqui gaire atenció.

D'altra banda, es pot concloure que les poblacions femenines requeririen una investigació específica, tant perquè apareixen elements que no s'expliquen des dels factors més genèrics i que posen sobre la taula l'existència de la realitat social sexuada com perquè les fonts emprades no proporcionen dades sobre certes característiques que són fonamentals a l'hora d'estudiar qualsevol grup social. Atès el tema d'estudi, aquesta necessitat adquireix rellevància si es té en compte que, fins i tot des d'una aproximació quantitativa, no es pot sostenir la idea que l'home fos exclusivament el pioner dels processos

migratoris objecte d'estudi. Els casos de les dones d'origen gallec i castellanoleonès obliguen a replantejar aquell supòsit; i, en menor mesura, també es pot dir en relació a les dones procedents d'Aragó.

Paral·lelament, aquells casos incideixen notablement en què s'hagi de matisar un altre lloc comú. Em refereixo a etiquetar indistintament de familiars, les migracions dels anys seixanta, ja que s'han fet paleses determinades tendències que les migracions fossin protagonitzades més per dones solteres. Si més no, la possibilitat d'estratègies d'adaptació genuïnament femenines agafa cos.

El tema en el qual les dades corresponen principalment a les poblacions masculines és el de les categories socioprofessionals. Els graus de diversitat de les situacions socioprofessionals presenta determinades associacions amb els nivells d'instrucció, tot posant-se de manifest l'existència d'itineraris laborals diferents, de formes de mobilitat social heterogènies. Si els nivells d'eventualitat laboral representen una major precarietat en la integració al mercat de treball i denoten una situació socioprofessional més insegura, menys consolidada, el fet d'establir-se pel seu compte no és sinònim de millors condicions socioeconòmiques. Es tracta d'una opció que es configura com a indicador de diversitat en les estratègies d'integració socioeconòmica, però que no es troba exempta de possible precarietat socioprofessional, ja que les transformacions estructurals del mercat de treball la perfilen com una sortida creixent per aquelles persones que són expulsades de les relacions assalariades.

Tot i així, el treball no assalariat també pot ser un exponent de processos d'adaptació social més fluids en la mesura que és susceptible de requerir xarxes de relacions més esteses i diversificades; i, sens dubte, aquesta possibilitat hauria incidit i incidiria en múltiples aspectes dels processos d'integració abraçant potser temes tan aparentment allunyats com el major ús de la llengua catalana a què tenen els col·lectius d'origen aragonès i gallec.

De fet, l'establir-se pel seu compte apareix com una variable que es podria tractar no solament com a element d'anàlisi de la situació laboral, sinó també des de l'àmbit de les preferències, dels desigs, dels «ideals». Es tractaria de conèixer si aquest referent «ideal» és més compartit per unes procedències que per unes altres i fins a quin punt es pot relacionar amb l'existència d'universos simbòlics diversos.

Un exemple en aquest sentit seria estudiar fins a quin punt en el col·lectiu procedent de Galícia, el que més relativament tendeix a l'autonomia laboral, els sectors minoritaris que la practiquen comparteixen amb la resta de persones del seu origen l'entendre el treball per compte propi com una situació laboral desitjable; i si la cultura que en relació a la subsistència lligada a la propietat, per minúscula que sigui, tan pròpia de l'univers simbòlic gallec, té a veure amb aquestes expectatives, amb un model de vida que reflectiria la capacitat d'haver sabut reconstruir a l'entorn urbà, la manera d'afrontar la vida que l'origen gallec considera més operativa.

Així doncs, no es tracta d'entendre que l'origen discrimina classes socials; no es tractaria de partir del referent d'igualtat/desigualtat social en relació al factor procedència sinó d'esbrinar fins a quin punt l'origen incideix a configurar itineraris laborals diversos en el marc del sistema de classes dominant, sense ignorar aleshores, els aspectes d'aquests itineraris que poden haver contribuït a formes de mobilitat social ascendent. I seria molt interessant conèixer si per a la millor comprensió dels graus de diversitat que presenta la situació socioprofessional dels diferents col·lectius és útil contemplar el pes dels bagatges culturals relacionats amb les cultures de procedència i també els graus de materialització d'aquells bagatges que cada col·lectiu s'ha trobat en condicions, o ha considerat oportú de desenvolupar.

Els nivells d'instrucció de les persones incideixen en els tipus d'ocupacions laborals de l'univers d'estudi i també en d'altres aspectes com els graus de coneixement de la llengua catalana. En la mesura que

apareixen diferències notables en els nivells d'estudis assolits pels diferents orígens, es plantejava un doble interrogant: aquestes diferències corresponien a diferents accessos als estudis en les societats d'origen a l'època? I, en qualsevol cas, un cop iniciat el procés migratori, els sectors dels col·lectius immigrants que ja no estaven en edat escolar es trobaven en igualtat d'oportunitats, fos quin fos el seu origen, per accedir a les ofertes de formació que hi haguessin als nous assentaments?

Actualment, un cop feta la consulta de les dades dels censos de població de 1950 i 1960 sobre els nivells d'estudis a les diferents províncies que conformen les actuals comunitats autònomes, es pot afirmar que les diferències en els graus d'instrucció que els col·lectius subjecte d'estudi presenten en l'actualitat es relacionen amb els seus currículums escolars a l'inici de l'experiència migratòria; és a dir, amb l'existència de condicions diverses en les societats d'origen pel que feia, en concret, a l'accés a la instrucció. Així, aquell ordre en què, de més a menys, s'organitzen avui els nivells d'instrucció dels col·lectius estudiats mostra notables coincidències amb el desigual accés a la formació reglada que fa 40 i 50 anys existia entre les diferents regions de la Península².

Pel que fa al segon interrogant apuntat, es tracta d'un tema a abordar en un futur i que torna a posar sobre la taula la necessitat de conèixer els itineraris, en aquest cas, d'estudis. En la meua manera de veure, la decisió de seguir algun tipus d'estudis en el nou entorn acostumava a trobar-se associada a l'activitat laboral, i el que sí que es pot pronosticar, d'entrada, és que les ofertes de formació en aquest terreny no s'adequaven a les necessitats de les dones de les diferents procedències estudiades.

En relació a la igualtat d'oportunitats per cursar algun tipus d'estudis als llocs de nou assentament, es poden plantejar diversos elements derivats de la comparació de les estructures d'edats dels 5 col·lectius. D'altra banda, aquesta comparació també permet inferir quina fou l'oscil·lació de franges d'edat

en les quals es va arribar, si més no per primer cop, a Catalunya. La idea que es perfila és que les persones que iniciaren la seva experiència migratòria en edats més adultes, tendien més a estar casades, i era més probable que tinguessin criatures, una situació que comporta responsabilitats ben diverses i que constreny la llibertat de moviment més pròpia de les persones solteres. No es tracta d'unes característiques que influeixin només en les possibilitats d'accedir a majors nivells d'instrucció, sinó que probablement incideixen en molts d'altres aspectes dels que configuren les estratègies d'integració en una nova societat.

Aquest cas va tendir a ser el dels col·lectius d'origen andalusí i extremeny que, a més, també emigraren acompanyats de familiars de més edat en major nombre que els orígens gallec o castellanoleonès, entre els quals l'emigració fou menys familiar i els efectius de persones més joves, sobretot dones, van ser més nombrosos. L'origen aragonès participa, encara que en menor nombre de dones, d'aquesta major emigració femenina, alhora que també es troba integrat per notables contingents de persones avui velles, i això indica que el component familiar fou notable en el seu procés migratori.

De fet, la majoria de característiques de les 5 procedències escollides no es deixen analitzar des d'una única línia hipotètica sinó que els trets d'un col·lectiu o un altre generen anomalies a l'argumentació i evidencien l'existència d'altres factors en joc, com és el cas de l'origen aragonès en relació al que acabo d'esmentar. Aquest fet, que és un antídoto contra les interpretacions reduccionistes, també confirma que l'elecció de les procedències ha estat encertada perquè contribueix a un millor coneixement de l'objecte d'estudi.

Pel que fa a les situacions d'arribada a Catalunya, el pes de les condicions de les societats d'origen també apareix com a factor clau respecte a altres vessants. Les diferències constatades en les estructures d'edat i sexe que presenten els 5 orígens permeten apuntar que les decisions que en política

econòmica prengueren els governs franquistes dels anys cinquanta i seixanta no van afectar de manera homogènia ni al mateix temps, el camperolat espanyol.

Els tipus de propietat i tinença de la terra predominants a les diverses àrees de la Península i també les pautes dominants de transmissió dels béns que les acompanyen i que s'articulen al voltant dels diferents tipus d'estructures familiars i de tipus de residència postnupcial provocaren que els processos migratoris adquirissin gran magnitud més ràpidament a certes àrees. També eren factors que contribuïren que les persones emigrants potencials disposessin en major o menor mesura dels mínims recursos requerits per emprendre l'experiència migratòria. I en el marc de la dinàmica mobilitzadora que generen les migracions de gran abast, aquells factors també repercutiren que, segons les regions, els fluxos migratoris tendissin a propiciar el desplaçament de gent més jove i més dones joves.

De tota manera, en la complexitat dels processos migratoris també intervenen altres factors i, pel que fa al cas, la tradició migratòria de cada societat d'origen es configura com un altre element rellevant. Més enllà de les migracions estacionals que històricament han format part de les estratègies de subsistència de gran part del camperolat espanyol, és la societat gallega la que té una tradició migratòria més antiga i de gran magnitud. D'altra banda, ja al primer terç d'aquest segle, nombrosos sectors de la població aragonesa van integrar l'onada migratòria cap a Catalunya. Aquest antecedent històric no fou aliè a l'experiència migratòria dels homes i les dones d'origen aragonès que van emigrar cap a Catalunya a la segona meitat de segle. D'una banda, disposaven dels camps migratoris que havien construït els seus predecessors i les seves predecessores, i amb la complexa xarxa relacional inherent. D'altra banda, un cop a Catalunya, podien gaudir del qual he anomenat nínxol sociocultural, entès no només com a recurs per al millor acolliment inicial sinó com a condició que pot incidir en les diferents vessants del procés d'integració al nou entorn.

Des d'aquestes idees, en un futur pot ser interessant estudiar si el patrimoni sociocultural construït a Catalunya per la migració d'origen aragonès del primer terç de segle, predecessora del col·lectiu estudiat, es relaciona amb elements com que entre aquest col·lectiu l'exogàmia d'origen respecte a la parella sembla que és molt preponderant, o amb d'altres aspectes, com el seu major domini i ús del català, o com les seves especificitats pel que fa a les característiques socioprofessionals.

En relació a l'origen galleg, m'he referit a la seva tradició migratòria com a generadora de cultura migratòria. Aquest patrimoni àmpliament compartit per la societat gallega probablement influeix de manera decisiva que tant l'organització de les migracions com les necessitats i les dinàmiques socials que s'originen als nous entorns o com la continuïtat de les relacions amb la societat d'origen com a part integrant de la cultura —tant de les persones que emigren com de les que no ho fan— siguin reptes davant dels quals s'ha acumulat un saber fer genuí.

Des de la competència en la construcció de nous camps migratoris i la creativitat en les formes de mantenir els espais relacionals que els perpetuen fins a la ràpida articulació de potents xarxes de suport en destí, no exclusivament circumscrites a l'àmbit més familiar, el munt d'experiència col·lectiva de les dones i els homes d'origen galleg pot ser que també intervingui en el desenvolupament de maneres singulars d'adaptar-se a situacions que no els serien pas desconegudes, com seria el cas de les situacions d'interètnicitat.

Disposar de les dades que permetin perfilar amb precisió les relacions interètniques predominants als entorns més immediats dels diferents orígens i també les tendències ajustades a un tipus d'assentament concentrat contribuirà a un coneixement més afinat d'aquests aspectes que també són components rellevants de les estratègies d'integració social i d'adaptació cultural. El mateix es pot dir sobre les tendències comparades en l'aparellament dels homes i les dones subjecte d'estudi.

L'anàlisi de la construcció i l'evolució dels camps migratoris o de les tradicions migratòries introdueix la perspectiva històrica del tema d'estudi. D'una banda, la idea del camp migratori i dels espais relacionals que li són inherents és especialment adequada en una línia d'investigació que intenta conèixer les estratègies d'adaptació dels col·lectius immigrants concebut la història de les persones migrants d'una forma integrada, sense escindir l'abans i el després del fet migratori; concebut el fenomen migratori com un procés que integra els «abans» i els «després» de l'experiència migratòria i en el qual les persones que el protagonitzen són persones amb història, persones «senceres», en les vides de les quals, la presència de «l'allà» en «l'aquí», i a l'inrevés, d'una manera o una altra, continua vigent.

D'altra banda, sense aquella perspectiva històrica no es podria contemplar, per exemple, quines han estat les tradicions nacionalistes o els graus de consciència ètnica a les societats d'origen; i, més concretament, no es podria plantejar si als bagatges culturals dels col·lectius estudiats hi podia haver components d'etnicitat i amb quines característiques, o si aquest aspecte no acostumava a formar part d'aquests bagatges ara fa 30 anys. Tanmateix, aquesta última possibilitat no comportaria necessàriament que avui en dia no es pugui parlar d'identitats ètniques que s'haurien construït a l'emigració.

Els universos simbòlics són canviants i aquest dinamisme és el que permet introduir la possibilitat que els diferents orígens presentin avui, una major o menor fortaleza identitatària i diferents graus de consciència ètnica en el marc de la societat catalana, amb el benentès que l'assentament a Catalunya propicia l'interetnicitat i que aquest marc afavoreix els processos de construcció ètnica o de reelaboració ètnica quan es donen les circumstàncies adequades. D'altra banda, és indubtable que, partint de la rellevància del paper de l'estat en aquest tema, la constitució de l'Estat de les Autonomies ha afavorit la dinàmica d'aquests processos.

En la meua manera de veure, la continuïtat de la investigació posarà sobre la taula que, més enllà dels sectors minoritaris dels 5 col·lectius que practiquen una militància ètnica al voltant de les entitats relacionades amb les seves cultures d'origen, el conjunt de cada origen presenta diferents graus de fortaleza ètnica respecte a la seva cultura de procedència. Al mateix temps penso que es constatarà que en les formes d'adaptació cultural desenvolupades, la compaginació —amb intensitats diverses depèn de les circumstàncies— de diferents sentiments d'identitat és un fenomen ben habitual entre els 5 col·lectius subjecte d'estudi. Tanmateix, el fet que aquest últim aspecte no formi part del discurs dominant en la societat catalana provoca que la multiplicitat de sentiments d'identitat es pugui viure més com a problema que com a patrimoni cultural, que atorgaria un especial interès a la convivència en la societat catalana³.

La reelaboració o la construcció d'etnicitat a Catalunya i el fet de compaginar diversos sentiments identitaris serien característiques que els 5 col·lectius estudiats estarien desenvolupant distintament. I en la mesura que es tracta de poblacions socialment integrades, es posaria de manifest que ni la fortaleza ètnica en relació a la cultura d'origen es relaciona amb components de marginació social ni tampoc la capacitat d'harmonitzar i mobilitzar diversament diferents identitats. Es tractaria de situacions que mostren l'existència d'estratègies col·lectives que, si més no, creen anomalies a les vessants excloents del nacionalisme català.

NOTES

[1] Vegeu, per exemple, les característiques que Pujadas, J.J. (1990:309) generalitza sobre les poblacions dels barris perifèrics de Tarragona, a «Identidad étnica y asociacionismo en los barrios periféricos de Tarragona», a Cucó i Pujadas: *Etnicidad y sociabilidad en la Península Ibérica*. València, Generalitat.

[2] Un fet que sobta, si més no, és que segons dades recents de l'Institut Nacional d'Estadística, Extremadura i Andalusia continuen trobant-se avui entre les comunitats autònomes amb menors nivells d'instrucció, i Castella-Lleó i Aragó entre les que menys persones declaren que no tenen estudis (*El País*, 9-9-1998).

[3] Un cop acabada la investigació que he presentat, he treballat més aquests temes en diferents articles. Vegeu «Setmanes Santes d'inspiració andalusa a L'Hospitalet», a *Quaderns d'Estudi* 16. L'Hospitalet, Centre d'Estudis, 1999, p. 113-159; i «L'Hospitalet de Llobregat: similituds i diferències», a *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*, núm. 13. Barcelona, ICA, (en premsa).

Nens i nenes del col·legi Balaguer jugant davant dels Blocs de La Florida, antics Bloques Onésimo Redondo (construïts l'any 1958).
A principis dels anys 70, les reivindicacions veïnals pel seu estat de deteriorament originà l'Associació de Veïns de La Florida.

* Rosa Guinart, CEL'H. 2000.